

Nada Grujić

Filozofski fakultet, Zagreb

Prilog tipologiji stambene arhitekture na Lopudu

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

predan 15. 9. 2003.

Sažetak

U članku se određuju tipološke specifičnosti lopudskih kuća i ukazuje na njihovo polazište. Povezujući neke karakteristike gradske arhitekture (pročelje okrenuto ulici) i seoske izgradnje (dvorište iza začelja),

u prostornoj shemi tih kuća sudjeluje i ladanjska komponenta (oblikovanje vrta). Na primjeru jedne lopudske kuće pokazuje se kvaliteta stanovanja dostignuta u 15. stoljeću.

Ključne riječi: *Lopud, tipologija, kuća, dvorište, vrt, gotika, renesansa*

Tipološka klasifikacija povijesne stambene arhitekture svodi se na utvrđivanje ili formalne sheme (otkud i naziv tipomorfologija) ili funkcionalne veze (metoda koja u 20. stoljeću postaje isključiva). Pritom se zapostavlja uloga koju za stambenu arhitekturu ima graditeljska tradicija. Lopudske kuće omogućuju vrednovanje upravo tog povijesnog procesa; omogućuju osim toga da se problem proširi i na pitanje međuovisnosti tipologije stambene arhitekture i morfologije samog naselja.¹

Karakteristike naselja

Kao što se lopudsko naselje u cjelini svojim pročeljem odnosno linearnom izgradnjom uz obalu okreće moru kao najvažnijoj komunikaciji, ostavljajući u pozadini vrtove, voćnjake, vinograde i maslinike – tako se i veći dio kuća koje tvore tkivo tog naselja svojim pročeljima okreću javnom prostoru, dok se za njihovim začeljima, u dubinu parcele pružaju dvorišta i ograđeni vrtovi. Takve kuće grade se prvo duž ulica okomitih na obalu, a potom će se nizati i uz samu obalu širokog zaljeva. Veza koja postoji između oblika Lopuda kao naselja i oblika pojedinačne lopudske kuće priziva Albertijeve riječi »da je grad neka vrsta velike kuće, a kuća da je mali grad«.²

Iz ove podudarnosti proizlazi da strukturu naseljenog prostora, koji se na Lopudu potpuno uređuje upravo u 15. i 16. stoljeću,³ a pogotovo strukturu njegovih ambijenata, tvore koliko arhitektura toliko i zelenilo, sustavno kombinirani.⁴ Prostorni sistem naselja – izgrađeni prostori, otvoreni prostori i odnosi među njima – razaznaje se jasno već od 15.

stoljeća i ravna po određenim načelima, te je respektiran i ponavljan sve do 18. stoljeća. Naime, specifična matrica lopudske kuće toliko je poistovječena s mjestom samim da prevladava i kod ljetnikovaca koji se podižu u središnjem dijelu zaljeva od 16. stoljeća nadalje. Upravo evolutivna opstojnost navedenog tipa kuće upozorava i na kontinuitet povijesnoga i gospodarskoga konteksta.

Tipološke specifičnosti lopudskih kuća

U opće generalne tipološke klasifikacije, lopudske su kuće primjer supostojanja stambene i gospodarske (produktivne) funkcije u jednom autonomnom bloku, po uzoru na tipične urbane jedinice, gdje se ostvaruje jedinstvo obrtničke ili trgovačke djelatnosti i stanovanja. Elementi gradske arhitekture mogli su biti preneseni zarana: primjerice, već 1348. godine Đivo i Vito Rastić podižu kuću na Lopudu.⁵ No, taj uobičajeni spoj dviju osnovnih funkcija kod lopudskih kuća proširuje se još jednom komponentom. Naime, stanovanje se na Lopudu zarana izdiže na višu razinu po uzoru na ladanjske kuće dubrovačkih plemića i građana, koje su ondje privukli ne samo posjedi već i ljepota prirode i pogodnosti klime. Lopudski krajolik postaje protagonistom stihova koje Ilija Crijević posvećuje kardinalu Aleksandru Farneseu.⁶

»Urbani« karakter lopudskih kuća očituje se prije svega u arhitektonskoj strukturaciji volumena, a osobito pročelja. »Ruralni« karakter očituje se pak u vanjskom stubištu, koje je prigrađeno začelju, i u dvorištu, koje će se u ugovorima nazivati *cortile* ili »pridvorje«.⁷ I konačno, »ladanjski« karakter očituje se u trijemovima, u vrtovima i općenito u razi-

Katastarski plan Lopuda iz 1837. godine (list XVIII.), sjeverni dio naselja
Lopud cadastral plan in 1837, the north of settlement

ni uređenosti vanjskoga stambenog prostora. Začelja su se na dvorišta i na vrtove ponekad otvarala trijemovima: Vlahuša Stjepković naručuje 1458. godine za svoju lopudsku kuću »lijepo dvorište sa stupovima kao što su oni u dvorištu Matulina Cankovića«. ⁸ Vrt postaje sastavni dio stambenog prostora; zbog konfiguracije terena može se naći i na visini kata. Redovito je uređen stazama, aksijalnim ili ukriženima, koje su obrubljene stupovima za pergolu.

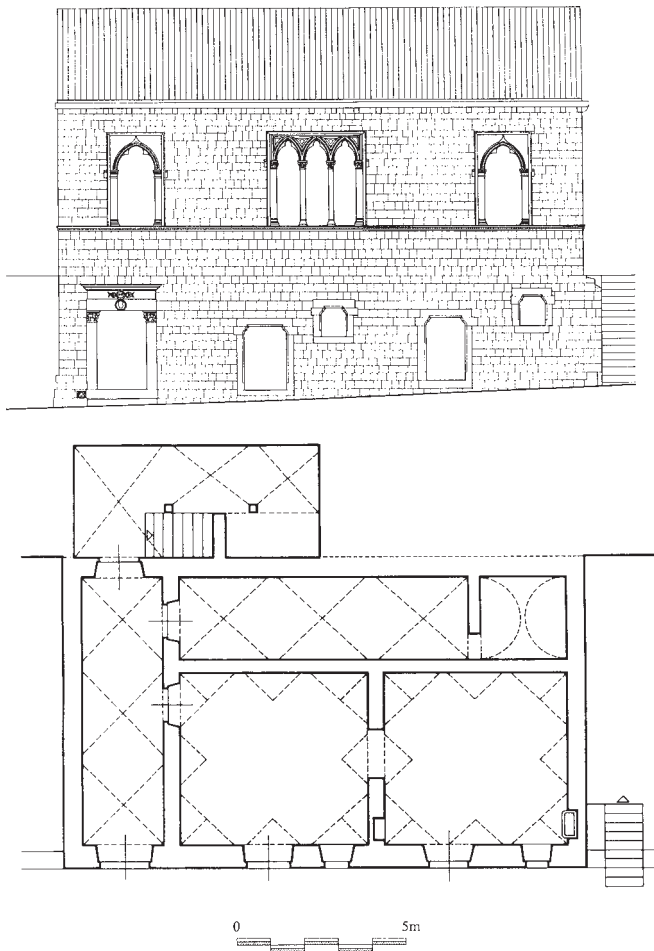
Parcele koje kuća i vrt zauzimaju nisu jednake ni veličinom ni oblikom. Zajedničko im je, međutim, postojanje pristupne komunikacije samo s jedne strane, što bitno određuje položaj kuće, odnosno pročelja. Izostaje, dakle, pristup sa stražnje strane, te se iza kuće javlja vrt, koji seže u cijelu dubinu čestice. I u pogledu prostorne organizacije cjeline, odnosno izgradnje na površini same parcele, pokazuje se dvojni karakter toga specifičnog tipa stambene arhitekture: kuća pročeljem sudjeluje u oblikovanju javnog prostora, ulice ili obalne komunikacije, a začeljem se okreće privatnom prostoru dvorišta, odnosno vrta. Shodno tome artikuliraju se i volumen kuće i njezine zidne plohe. Pročelja lopudskih kuća ne razlikuju se znatno od onodobnih gradskih kuća po vrsnoći izrade okvira otvora, ali budući da ne prelaze visinu jednokatnice i da se,

dakle, mogu razviti u širinu, pokazuju i neke za dubrovačko područje sasvim neuobičajene karakteristike.

Osnovna obilježja lopudskih kuća s vrtom proizašla iz ranije navedenih premisa na egzemplaran način predočuje kuća u ulici Narikle br. 5, koja se po jednom od kasnijih vlasnika javlja u stručnoj literaturi i kao kuća Taljeran. Na njezinu primjeru postaju jasne i opće karakteristike tipa, ali i razina koja se u okviru tog arhitektonskog tipa mogla doseći u 15. stoljeću.

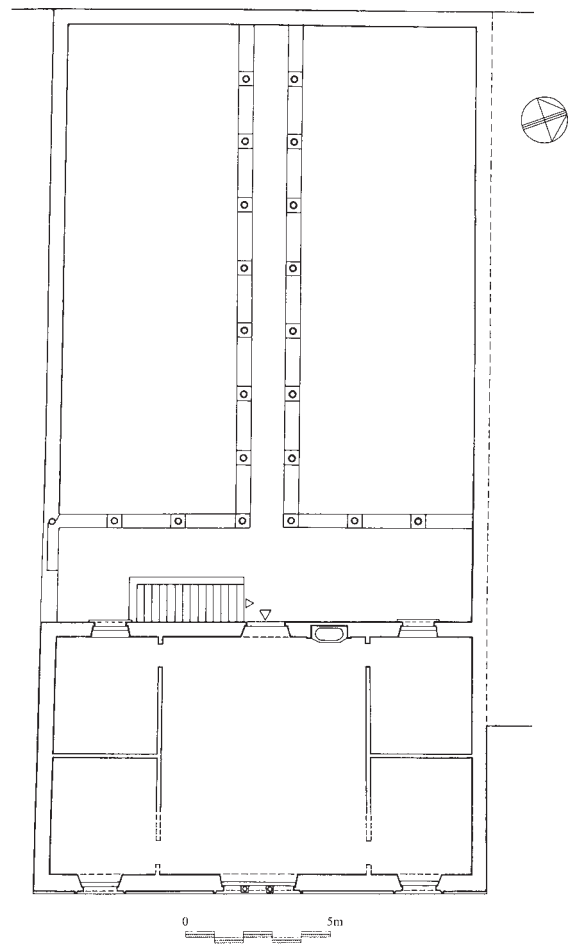
Parcela i raspored izgrađenih dijelova

Kuća, dvorište i vrt zauzimaju parcelu veličine 16,75 m x 33,50 m. ⁹ Znači, omjer 1:2 između širine i dubine parcele precizno je određen. Kuća se nalazi u prednjem dijelu parcele zauzevši cijelu širinu njezine kraće stranice, a pročelje kuće podudara se s linijom ulice. Ograđen pravokutni prostor parcele okrenut je na pristupni pravac kraćom stranicom, što odgovara jednoj fazi u razvojnom procesu rimske *domus elementare*. ¹⁰ Usporedba ove vrste moguća je i sasvim legitimna jer civilizacijski kontinuitet ili analogne okolnosti po-

Lopud, kuća Taljeran, pročelje i tlocrt prizemlja (arh. snimak: D. Medvedec, M. i D. Stepinac)

Lopud, Taljeran house, façade and ground floor plan

Lopud, kuća Taljeran, tlocrt kata i vrta (arh. snimak: I. Tenšek)

Lopud, Taljeran house, first floor and garden plan

tiču u svim dijelovima romaniziranog svijeta sličnost građevinskog razvoja, pogotovo na razini ruralnog ili poluurbanog stanovanja.¹¹ Svakako, rimska je *domus* ruralnog porijekla, a sve izraženijoj njezinoj »urbanosti« pridonio je proces »tabernizacije«: pročelnu stranu kuće zauzimaju dućani (*tabernae*), u koje se ulazi s ulice.¹² Analogijama koje se odnose na veličinu parcele i raspored građevinskih struktura unutar ogradnog zida priključuju se, dakle, i neki funkcionalni aspekti: u slučaju ove lopudske kuće cijelo prizemlje zapremaju spremišta, ostavljajući mjesta samo za rubno postavljen prolaz (vežu) kojim se s ulice pristupa dvorištu.

Iza začelja kuće slijede: dvorište u prizemlju, a na katu terasa i vrt. Dvorište zauzima samo polovicu dužine začelja i po karakteru je sasvim iznimno. Naime, zasvedeno je križnim svodovima i s tri strane zatvoreno visokim punim zidom, dok se četvrtom, istočnom otvara na stube koje iz prizemlja vode na terasu. Terasa u visini prvoga kata dugačka je koliko i sama kuća. U sjevernom dijelu nalazi se kruna cisterne (koja u nastavku dvorišta zauzima preostalu polovicu prizemlja). Od susjednih čestica terasa je odijeljena visokim zidovima, koji su nastavak bočnih fasada kuće, a produžuju se u ogradni zid vrta.

Kamenom popločanu terasu i vrt dijeli niski zid sa šest stupova za odrinu. Vrt je po sredini podijeljen na dva jednaka dijela šetnicom: zidići koji je obrubljuju pokriveni su poklopnica-ma profilirana ruba i nose oktogonalne stupove za odrinu.

Podjela funkcija i komunikacije

Gospodarska i rezidencijalna funkcija nalaze se unutar volumena kuće, ali su strogo odijeljene. Unutrašnja vertikalna komunikacija zamijenjena je vanjskom: stubište je prizidano začelju. Prizemlje je namijenjeno uskladištavanju agrarnih proizvoda, pa su stoga obje njegove prednje prostorije povezane s ulicom. Izravna vertikalna komunikacija tih prostorija sa stambenima ne postoji. Premda u smislu organiziranja funkcija kuća ponavlja za ovu sredinu i za ono vrijeme karakterističan odnos, razvija ga i obogaćuje uvođenjem kućne veže. S jedne strane taj prostor rješava komuniciranje između stambenog i gospodarskog dijela, s druge pak rješava i komuniciranje stambenog prostora s ulicom preko zatvorenog prostora unutar same kuće. U odnosu na vanjski prostor tlocrt ove kuće pokazuje veću zatvorenost: ulaz u kućnu vežu postaje glavni, a po potrebi i jedini ulaz u kuću.

Lopud, kuća Taljeran, pročelje
Lopud, Taljeran house, façade

Lopud, kuća Taljeran, prozor u prizemlju
Lopud, Taljeran house, a ground floor window

Lopud, kuća Taljeran, kućna veža
Lopud, Taljeran house, house doorway

Veža se nalazi uz južni kraj kuće. I prema ulici i prema dvorištu zatvara se portalima, što pridonosi dojamu da značenje tog prostora nadilazi puku utilitarnost. Netom se iz veže uđe u dvorište, jednim krakom stubišta prizidanim uz začelje kuće dolazi se na terasu. Na početku stubište je nadvišeno lukom koji nosi pod terase u dijelu iznad posljednjeg traveja svoda u veži. Način svodjenja u veži i u dvorištu jednakim križnim svodovima povezuje ih zapravo u jedinstven ulazni prostor. Štoviše, sekvenca uske i dugačke ulazne veže i natkrivenog dvorišta – usprkos reduciranim dimenzijama – podsjeća na sekvencu koju u rimskoj kući tvore *fauces* i *atrium*.

Raspored prizemlja i kata

Raspored prostorija u prizemlju podređen je funkciji, pa im ni dimenzije ni oblik nisu jednaki. Veža je zasvođena križnim svodom u tri traveja koji se oslanjaju na konzole. Kroz dvoja vrata u bočnom zidu ulazi se u prostorije prizemlja. Dvije jednake, prednje prostorije prizemlja zasvođene su konzolnim svodovima sa susvodnicama. Iza njih je treća prostorija, uska i dugačka, zasvođena križnim svodom; proteže se gotovo čitavom dužinom začelja ostavljajući do bočnoga graničnog zida mjesta za malu cisternu bačvastog svoda.

Raspored prostorija na katu, naprotiv, pravilan je i aksijalno simetričan. Cjelokupna površina kata podijeljena je u tri dijela: središnja dvorana gotovo je jednako široka kao obje bočne prostorije zajedno. Svjetlo prima kroz triforu na pročelju; nasuprot njoj je ulaz s terase. Sa sjeverne strane tih vrata ugrađeno je pilo, a s južne zidni ormar. Pod je popločan velikim kamenim pločama, grednik je otvoren, oslonjen na jednostavne kamene zaobljene konzole u istočnom i zapad-

nom zidu. Nekad su iz dvorane drvene stube,¹³ postavljene uz sjeverni zid, vodile u potkrovlje, na čijem se južnom kraju nalazila kuhinja. Svaka bočna prostorija podijeljena je tankim pregradama u dva dijela, koji se u dvoranu otvaraju simetrično postavljenim vratima. Preko središnje dvorane ostvaruje se svekoliko horizontalno povezivanje bočnih prostorija. Povezanost kuhinje u potkrovlju s terasom preko dvorane dokazuje da ona nije imala isključivo reprezentativni karakter, već da je i u funkcionalnom smislu bila pravo središte kuće. Terasa i dvorana čine cjelinu: izravno su povezane, tako da je terasa zapravo produžetak središnje zajedničke sobe u otvoreni prostor. U jednom ili pak drugom prostoru boravi se ovisno o godišnjem dobu ili o dobu dana.

Kompozicija pročelja

Prostornoj organizaciji odgovara raspored otvora i razina njihova stilskog oblikovanja. Količinom ukrasa rezidencijalna se zona jasno diferencira od gospodarske. Dihotomija u kompoziciji pročelja kod lopudskih kuća izrazito je prisutna: kod gotičko-renesansnih kuća središnja polifora jasnije odražava trodijelnost prostora;¹⁴ kod renesansnih kuća kat se otvara ravnomjerno poredanim pravokutnim prozorima, ali neovisno od toga u prizemlju se i nadalje nalaze različiti otvori vrata i prozora.¹⁵

U slučaju kuće Taljeran dvojakom kompozicijom – simetričnom na katu i slobodnom u prizemlju – naglašava profilirani vijenac koji dijeli fasadu po visini u dva jednaka dijela, a prolazi linijom prozorskih klupica na prvom katu. Otvori prizemlja i kata svojom veličinom i brojem ostavljaju dominantnom punu plohu zida. Ravninu zida naglašava i plošna obrada otvo-

Lopud, kuća Taljeran, donji dio zidnog umivaonika
Lopud, Taljeran house, lower part of lavabo

ra. Sva plastika kapitela baza i vijenaca ne izlazi više od desetak centimetara iz ravnine zida.

Practicizam gospodarskog dijela – prizemlja – diktira slobodni raspored otvora s obzirom na vertikalnu ali i na horizontalnu os, jer pet otvora (troja vrata i dva prozora) završavaju na tri različite visine. Ulaz u kućnu vežu naglašen je veličinom, bogatijom obradom i grbom na nadvrtniku. Hijerarhija funkcija i korisnika odražava se u stiliziranoj, veza-noj kompoziciji prvoga kata, s gotičkom triforom u sredini i po jednom gotičkom monoforum na krajevima fasade. Tipično je gotička iskrenost s kojom ove dvije kompozicije koegzistiraju na jednoj te istoj zidnoj plohi, tvoreći tako formalni izraz tadašnjeg povijesnog trenutka.

Stilske karakteristike

Riječ je o vremenu u kojem se spajaju, miješaju i na najrazličitije načine kombiniraju gotički i renesansni oblici. Granice toga poduzeg perioda lakše je odrediti u gradu i u neposrednoj njegovoj okolici, nešto teže na njegovim rubnim područjima i na otocima. U Lopudu se, štoviše, zatječu i neke specifičnosti. Općenito govoreći, pročelja i ovdje pokazuju gotička, gotičko-renesansna i renesansna obilježja. No nisu rijetki slučajevi u kojima je predilekcija za gotički stil jasno izražena, primjerice, postavljanjem u sredinu fasade makar i malene gotičke bifore, ali s obje se njezine strane pojavljuju veliki pravokutni renesansni prozori.¹⁶ Na kući Taljeran gotički stilski elementi konzekventno su primijenjeni na cijelom pročelju, oni renesansni nalaze se na začelju, u enterijeru, u vrtu.

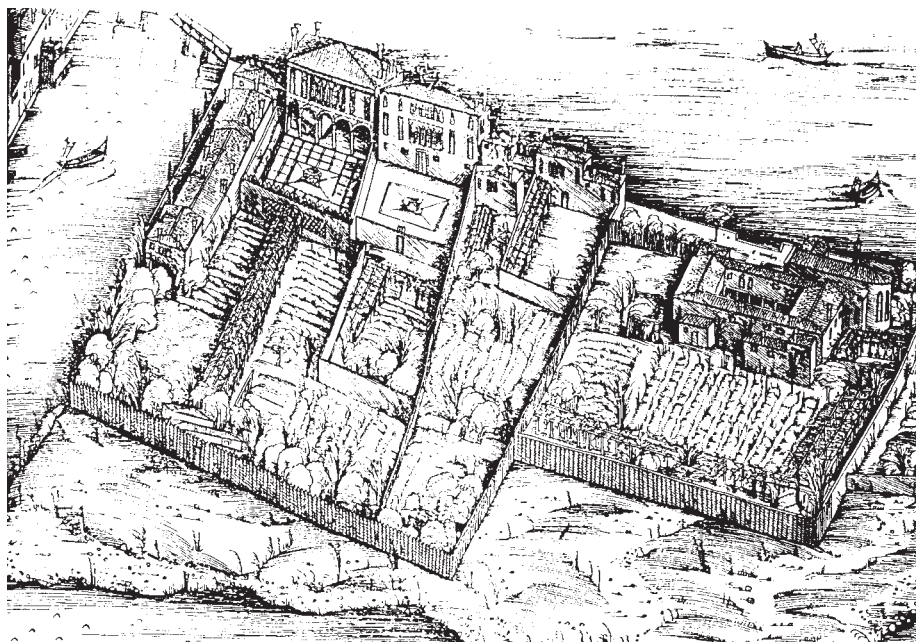
Vrsnoća ukrasa na otvorima pročelja zavisi od funkcije prostorije kojoj pripadaju. Bogato gotičko cizeliranje primjenju-

je se na prozorima kata i na portalu, ali finoća obrade i formalno podređenih otvora u gospodarskom dijelu prizemlja svjedoči o, također tipičnom, smislu za brižljivu obradu i najmanje važnog funkcionalnog elementa. U stilskom pogledu, profilacija okvira vrata i prozora gospodarskih prostora, s ugaonim bastonom i ispuštenim dvostruko uvučenim kapitelnim zonama, također proizlazi iz gotičkog repertoara. Očigledno, kuća se shvaća integralno.

Stilsko određenje nudi pravokutni portal s kapitelima koji su ukrašeni bujnim, u stranu povijenim lišćem u dva reda i grbom u obliku konjske glave na nadvrtniku (nažalost otučenog amblema). Značajna je za dataciju i prisutnost niza kvadratnih zubaca među profilima razdjelnog vijenca. Razdjelni stupići trifore i doprozornici trifore i monofora imaju profilirane baze i kapitule (polukapitule) ukrašene u stranu povijenim bujnim lišćem, rađenim svrdlom. Lučni je dio jednostruko lomljen, a na trokutnom polju između lukova reljefno su izvedene polulopte, što je motiv češći u renesansnom ukrasnom repertoaru.

Na začelju su portal i dva prozora simetrično postavljeni i sukladni otvorima pročelja, iako sasvim drugačijih oblika. Nihovi su okviri pravokutni i plitko profilirani cijelom širinom, a vijenci ukrašeni nizom kvadratnih zubaca.

I pojedini arhitektonski elementi dvorišta, terase i vrta pokazuju miješanje gotičkih i renesansnih elemenata: jedan stupac u dvorištu ima plitko profilirane vertikalne rubove i kapitel ukrašen redom debelih stiliziranih listova, između kojih se izvijaju ugaone volute. Drugi stupac varira te oblike, no povezuje ih polukružni luk. Kapituli na zidu koji terasu dijeli od vrta su renesansni: u donjem redu ukrašeni akantovim lišćem, u gornjem redu ugaonim volutama. Međutim,

Venecijanske kuće s vrtovima na Giudecca (mapa Jacopa de' Barbarija, 1500., drvorez, detalj)
Venice houses with gardens on Giudecca (Jacopo de' Barbari portfolio, 1500, woodcut, detail)

stupovi uz šetnicu vrta oktogonalni su s tipičnim gotičkim kapitelima zasječenih uglova. Ostaje otvoreno pitanje da li je velika kruna bunara što se danas nalazi pred hotelom »Pracat« doista pripadala ovoj kući i u kojoj mjeri može sudjelovati u njezinu stilskom određenju.¹⁷

Vremensko određenje

Budući da nema arhivskih podataka koji bi otkrili naručitelja, graditelja ili klesara ovog izuzetnog primjera stambene arhitekture dubrovačkog područja, ostaje da će za određenje vremena gradnje kuće i izvedbe njezine arhitektonske dekoracije najvažniji pokazatelj biti zidni umivaonik u dvorani. Sastoji se od pravokutnog okvira, koji doseže visinu od 3 m i koji je s dvije police podijeljen na tri dijela. Na donju stranicu okvira nadovezuje se trostrani završetak bazena. Okvir je po čitavoj širini profiliran, uz unutarnji rub teče niz kvadratnih zubaca, jednako je profilirana i gornja horizontalna ploča, dok je donja ukrašena s dva reljefno izvedena kerubina. Gornji dio pila završava polukružnim lukom, koji je s donje strane ukrašen s četiri plitka viseća luka. Uz evidentno miješanje gotičkih i renesansnih motiva, ovaj se umivaonik može povezati sa sličnim pouzdano datiranim primjerima. Prvi se nalazi u Ranjininoj kući na Pustijerni, a 1474. godine izvodi ga Marko Andrijić;¹⁸ drugi je bio 1494. godine naručen za Gučetićev ljetnikovac u Trstenom, a izvode ga korčulanski klesari Bartul i Franjo Karlić.¹⁹ Treći primjer, koji, međutim, nije arhivski dokumentiran, nalazi se u ruševini obližnjega Kneževa dvora u Lopudu. Premda kvaliteta izvedbe tih umivaonika nije ujednačena, svi se, pa i ovaj lopudski, mogu svrstati u sam kraj 15. stoljeća.

Usporedbe

Sažimanjem bitnih karakteristika raznih arhitektonskih vrsta i odgovarajućih prostora, u kući Taljeran ostvaruje se jedan od najuspjelijih oblika stanovanja uopće. Kuće s dvorištem i vrtom u začelju iz druge polovice 15. stoljeća mogu se naći u svim dijelovima lopudskog naselja. Prostornu shemu 15. stoljeća, koja jasno pokazuje nerazdvojnost dviju komponenti (urbane i ladanjske) i njihovo prostorno jedinstvo, dokazuju gotovo sve kuće u ulici Narikle, mnoge kuće u Zlatarskoj ulici, a sačuvala se i na obali, od kuće Kuljevan i Đurđevićeve kuće na sjevernom do niza gotičkih kuća na južnom njezinu kraju, u predjelu zvanom Potok.²⁰

Usprkos većem mjerilu, prostorno-organizacijske i formalne analogije s kućom Taljeran ponajviše pokazuje kuća Kuljevan. Njezina parcela je ugaona, gotovo kvadratnog oblika, prostrani vrt na razini kata dijeli križna staza na četiri polja za sadnju. Prizemlje je podijeljeno na niz uskih i dubokih prostora u koje se ulazi s ulice. Samo jedan od ulaza vodi s ulice u dvorište, odakle se prizidanim stubištem dolazi u prvi kat. Osim što se ističe razlika u kompoziciji pročelja: nepravilni (funkcionalni) raspored otvora u prizemlju, pravilan raspored prozora na katu, gdje središnju os naglašava gotička bifora, dok bočne pozicije zauzima par renesansnih prozora.

Konačno, ovome tipu pripada i najreprezentativniji lopudski ljetnikovac, izgrađen vjerojatno krajem 16. stoljeća u središnjem dijelu obale. Poznat je u literaturi kao kuća Pavlina ili kao Zamagnin ljetnikovac.²¹ Do potresa 1667. godine imao je uz začelje prigradeni trijem, koji se lukovima otvarao na vrt i tvorio idealan prijelaz između zatvorenog i otvorenog prostora; sve prostorije prizemlja osim središnje – sa-

loče – bile su očito u gospodarskoj funkciji i vratima su povezane s vanjskom obalnom komunikacijom; tlocrtni raspored kata ponavlja uobičajenu shemu u dubrovačkoj ladanjskoj arhitekturi: sa svake strane središnje dvorane nalaze se po dvije manje sobe.

Analogije

Na dubrovačkom području nigdje se nije sačuvala veća grupacija kuća navedenog tipa, pa premda su one za Lopud određujuće, ne mogu se proglasiti čimbenikom neke teritorijalne tipologije.²² Pojedinačnih primjera naći će se i drugdje, primjerice u Sustjepanu (tzv. Kusinovo).²³ Očito su takve kuće s dvorištem i vrtom iza začelja karakteristične za naselja poluurbanih obilježja ili za periferne (prigradske) zone većih urbanih središta, gdje rahlije izgrađeno tkivo ostavlja mjesta vrtovima. Taj prostor nije, međutim, prepušten ladanjskoj

izgradnji, već je organiziran za stalno stanovanje, pa i različite djelatnosti.

Ne sugerirajući izravnu vezu, analogna se pojava može, naravno na neusporedivo višoj oblikovnoj razini, pratiti u najvećem jadranskom središtu – u Veneciji. Kuće istog tipa nalaze se na onim njezinim područjima koja se u 15. i 16. stoljeću smatraju perifernima – suburbanima, primjerice, uz negdašnju crkvu Santa Maria Maggiore²⁴ ili na širem inzularnom prostoru Venecije (Giudecca, Murano).²⁵ I na poznatom prikazu grada Jacopa de' Barbarija iz 1500. godine (*Pianta prospettica di Venezia*) uočavaju se nizovi kuća koje su pročeljima okrenute kanalima a začeljima se otvaraju na vrtove. Riječ je o varijantama kuće sa stražnjim dvorištem (*casa-corte*).²⁶ U katastarskim dokumentima 15. i 16. stoljeća nazivaju se *casa con horto* ili *domus cum horto*.²⁷

Svakako, riječ je ovdje samo o analognim posljedicama sličnih geomorfoloških i socioloških preduvjeta.

Bilješke

1

J. Koželj, *Tipologija mestne stanovanjske arhitekture in njena sovisnost s morfologijo mestnega prostora*, Ljubljana 1991.

2

L. B. Alberti, *De re aedificatoria*, knj. I., pogl. 9.

3

Prema uočenim ostacima zidova, srednjovjekovno naselje tvorile su dvije odvojene jezgre na uzvisinama sa sjeverne i južne strane zaljeva.

4

F. Posocco, *Il giardino nella pianificazione urbana e territoriale*, u: *Il Giardino veneto*, Milano 1988., str. 305.

5

N. Grujić, *Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićevo ljetnikovac u Trstenom*, »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji«, 34, Split 1994., str. 146, bilj. 22.

6

»... u luci ljupkoj zadržava me dokolica radosna i obale s vinogradima plemičkim... U čudo da povjeruješ. Ovdje cvjetno voće rukom bereš s grana i zima se proljećem ovjenčava; najkraći dan godine prođe bez užasna leda ili snijega, te jesen smjenjuje proljeće... Ali ni suhi šljunak nije neplodan, već to više buja lozom zasađeno polje, što strmije pada otok u zaklonjene luke, i meka pržina žudene doline...« (prijevod T. Ladana). **I. Crijević**, *Aleksandru Farnese kardinalu, svojem knezu*, u: *Hrvatski latinisti*, I., Zagreb 1969., str. 424–426.

7

Termin *pridvorie* javlja se u jednom kasnije citiranom dokumentu iz 1727. godine.

8

Diversa Cancellarie, 68, 32.

9

G. Caniggia, *La casa e la città dei primi secoli*, u: **P. Maretto**, *La casa veneziana nella storia della città dalle origini all'Ottocento*, Venecija 1986., str. 13.

10

Tipična rimska *domus elementare* podiže se na parceli kojoj je kraća stranica između 12 i 18 m a duža između 20 i 35 m. Frontalna mjera

najčešće iznosi 17,70 m (60 rimskih koraka), ali nije rijetka ni mjera 14,80 m (50 rimskih koraka), što se uz dubinu parcele od 29,60 m (100 rimskih koraka) nalazi češće u gradskim prostorima (isto, str. 13).

11

Premda ovom analizom Caniggia ukazuje na korijene venecijanskog urbanizma, proširuje ju i na sve kulture indoeuropskog podrijetla koje su kasnije bile romanizirane. Za Veneciju smatra jednako važnom i činjenicu da je dugo pripadala bizantskom kulturnom krugu i stoljećima održala kontakte sa slavenskim i grčkim krugovima Jadranskog bazena (isto, str. 14).

12

Kronološkim redom slijedio je drugi proces, daleko destruktivniji po samu bit *domus elementare*, a to je »inzulizacija«, nizanje duž ogradnih zidova jednočelijskih objekata (isto, str. 17), što bi se u dubrovačkom prostoru moglo dovesti u vezu s nastankom nekih tlocrta u ladanjskoj arhitekturi. Ovisno o raznim gradovima, uočene su tri mogućnosti: smještaj kuće u dnu *corte*, smještaj okomito na pročelnu stranicu i na samoj njezinoj liniji, što i jest slučaj kod lopudskih kuća (isto, str. 21). S obzirom na daljnji razvoj ovog tipa, za razliku od Palermo i Napulja, Milano i manji lombardijski gradovi sačuvali su tip tzv. *casa-corte*, u Firenci *domus* mutira u *case-corti mercantili* s pročeljem upola kraćim (isto, str. 23).

13

Po pričanju stanara, stube su imale bogato ukrašen prihvatnik.

14

Primjeri su takva rasporeda kuća Trobok u ulici Narikle 16 i kuća Đurđević na obali, uz ulicu Narikle.

15

Pokazuju to mnoge kuće, od najmanjih u Zlatarskoj ulici, do nekih većih na obali.

16

Najbolji je primjer takve koncepcije kuća Kuljevan na obali, istočno od Franjevačkog samostana.

17

Na donjem dijelu krune isklesan je grb s likom lava, a između lukova koji prate gornji rub isklesani su cvjetovi.

18

C. Fisković, *Nasi graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb 1947., str. 146; **N. Grujić**, *Ranjinina kuća u Dubrovniku od XV. do XX. stoljeća*, »Peristil«, 39, 1997., str. 74.

19

N. Grujić, nav. dj. (1994.), str. 156–158.

20

Niz tvore još samo četiri kuće, od kojih su dvije na sjevernom kraju uvelike izmijenile izgled. Dvije kuće na južnom dijelu pokazuju moguće izvorne formate. Povezivanje dviju manjih parcela dokazuje i povećan broj prozora na pročeljima. Iza začelja nalaze se dvorišta i terasasti vrtovi. U dokumentu od 12. rujna 1727. godine (*Diversa de foris*, 149, f. 225^v–228), koji je pisan u povodu spora što se vodio oko uporabe prolaza i oko rušenja zida u vrtu, navodi se da je Ivan Malić 1722. kupio cijelu kuću s njezinim vrtom na Lopudu, na mjestu zvanom Potok. Pisani tekst popraćen je i crtežom situacije i pogledom na pročelja i začelja triju kuća. Upotrebljavaju se termini *in luogo detto Potok, la casa col suo horto, strada comune, cortile/pridvorie, volto/botizza, muro di orto...* Prva kuća s južne strane pripadala je Marinu Rafaeliju, koji ju je 1686. prodao Marinu Lukniću. Kuću s voltom kupio je 1722. Ivan Malić od Bartolomea Lukniću. Na taj dokument, o kojem ću još zasebno pisati, upozorio me je dr. sc. Ivo Lentić.

21

K. Prijatelj, *Spomenici otoka Lopuda XVII.–XVIII. stoljeća*, »Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku«, III., 1954., str. 385–406; N. Grujić, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb 1991., str. 139.

22

G. Suitner Nicolini, *Per una lettura urbanistica delle ville venete – proposta di una tipologia territoriale*, »Bolletino CISA«, XV., 1973., str. 447–465.

23

D. Živanović – D. Vuković, *Gotičko-renesansna kuća u Sustjepanu*, »Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku«, II., Dubrovnik 1953., str. 187–199.

24

G. Gianighian – P. Pavanini, *I terreni nuovi de Santa Maria Mazon*, u: *Dietro i palazzi – Tre secoli di architettura minore a Venezia 1492–1803*, Venecija 1984., str. 45–52.

25

M. Azzi Visentini - V. Fontana, *Analisi storica di alcuni giardini*, u: *Il Giardino veneto*, Milano 1988., str. 82–85. Giudecca je, pogotovo na dijelu između Ponte Lunga i punte San Giovanni Battista, sačuvala vrtove koji su se razvijali od kraja 13. stoljeća. U 15. i 16. stoljeću tu je i prirodno mjesto humanističkih vrtova: Jacopo de' Barbari prikazuje vrt kuće (suburbane vile) Trevisan uz Ponte Lungo, koja je pročeljem gledala suncem osvjetljen grad, a svojim je volumenom od bure štiti popločano dvorište i vrt iza začelja. Taj je kortile pozornica na kojoj Compagnia della scalza 1515. izvodi komediju *Ortolani* (Sanudo).

26

Iz *case-corte* sa stražnjim dvorištem razvija se u 13. stoljeću *casa-fondaco*, odnosno *casa-palazzo* (isto, str. 27–29; 33–34; tabla I.). Kasnije se takav tip mijenja izgradnjom na površini vrta (str. 40–43, tabla II.). Dio Giudecce počinje se na taj način izgrađivati u 14. stoljeću, a situaciju iz 1539. pokazuje topografski plan Paola da Castello da Padua, na kojem su prikazani njezini vrtovi i obrambene kule podignute na strani lagune, kanali i skromna izgradnja koja je prethodila paladijevskim intervencijama.

27

L. Puppi, *Il lungo contesto*, u: *Il Giardino veneto*, Milano 1988., str. 193–209 (godine 1420. Leonardo Giustinian ima na Muranu *domus cum horto et domuncula vinearii...*, a 1511. Francesco Amadi posjeduje *domus in capite Muriani cum horto amoenissimo*).

Summary

Nada Grujić

Contribution to the Residential Architecture Typology on Lopud

Typology classification of the historic residential architecture in this article includes both the role of the building tradition and the question of interdependence of residential architecture typology with the settlement itself. Lopud houses, as well as the settlement system, were structured by systematic combination of architecture and greenery in the 15th and 16th century. In terms of general typology classification these houses are an example of coexistence of residential and economic (productive) function in one independent block that is, in this case, enriched with the extrarurban component. »Urban« character of Lopud houses is, first of all, expressed in architectural treatment of volume, and especially of façades. »Rural« character appears in the additionally built external staircase at the back and in the courtyard. »Extrarurban«

character is manifested in porches, gardens and in the quality of outer residential area design in general.

In terms of spatial organisation of the whole, that is to say building on the plot, a double type character appears: house's façade is oriented to the street and, as town houses, shapes the public area, on the other hand the back of the house looks at the private courtyard, or garden space. In relation to that the space and the walls of the house are being articulated. Especially emphasized is a difference in function between the ground floor and first floor that leads to the lack of internal vertical communication. The difference is also present in room arrangement and the openings' shaping. The composition of the façade on the ground floor shows completely free arrangement strictly subordinated to room function. On the other hand, residential first floor stands out for its regular on-axis window arrangement. Regarding the style, Gothic forms dominate for long or are combined with the Renaissance ones. Comparable examples on Lopud, on the Dubrovnik territory along with some Venice analogies are being mentioned.

Key words: Lopud, typology, house, courtyard, garden, Gothic, Renaissance